

A szerb-utczai lakás.

— Emlékeimből. —

Irtta Váradi Antal.

II.

Ehhez a rettenetes lakáshoz az egyetemi évek ifjai poézise van kötve. A girbe-gurba udvar, a dűledező földszintes viskók képe, a hepehupás, bakugrató kövezet, a hajnaltól késő estig való pokoli lárma össze van kötve az emlékeztetőben a szemközti egyetemen eltöltött esztendőök gyönyörű, habár nehéz munkában eltöltött óráival. Egy lakótársam kidőlt mellőlem. A tulfeszített munka, az éjjel-nappal tanulás, a silány megélhetés megörölték gyöngeszervezetét. Ernőnek hitták, virága volt a tanulóknak, a matematika mestere, a ki már első éves filozófus korában elnyerte felsőbb éves társai elől az összes jutalmakat, — súlyos kórba esett. Sokáig szenvedett elhagyatva, a lakatosék fogyatékos ápolása mellett a sötét hónapos szobában, — én egész nap az élet gondja után jártam; csak este nézhettem meg, hogy nőtt-e a láza? hogy van? kapott-e orvosságot? Végre maga is érezte, hogy így nem lehet tovább, — a Rókusba kérezkedett. Fel is vették, — de már későn. Valami javasasszony azt beszélte a fejébe, hogy torokfájása ellen erős piócázás segít. Rakatott is magára egy féltucatot s reggelre a vérében feküdt, félig eszméletlenül. A házba járó orvos nem ismerte fel a baját. Difteritisze volt. No annak éppen nem használt a vérvesztés. Meg-meglátogattam a Rókusban, — a Kerepesi-ut sarkára néző földszintes szobában feküdt, — hosszsan, hosszsan szoritottunk kezét, — én mentem haza a vakációra, Pécsre, — ő pedig a kere-

pesi temetőbe... Özveggy szegény édesanyja kísérte ki. Alig tudták visszatartani, hogy utána ne ugorjék a nyitott sirba...

Engem is elérte a súlyos baj, a másik esztendő végén tifuszt kaptam, egyikét a leg-súlyosabb eseteknek. De én még haza tudtam vándorogni, égő lázban, félig eszméletlenül — Pécsre. Ott aztán megmentett az anyai ápolás. Nyolcz hétig feküdtem eszméletlenül. A jó Pataky doktor már csak azt vizsgálta: dobog-e még a szívem? Még dobogott...

Ujra tanultam járni és emlékezetem teljesen kialudt. Lassan tért vissza az alföldi rónán, a hová üdülésre mentem. A délibákkal ábredt az öntudatom, s a hervadó lombokkal távozott a betegség utolsó nyoma. Ujra felmentem Pestre, de már nem a szerb-utczai udvarba. Előbb azonban hadd mondjam el a szerb-utczai lakás egyetemi éveinek emlékezetét.

Professzoraink, a jó öreg Toldy, az ő rövidre nyírt ősz hajával, kis bajuszával, mosolygós ábrázatával most is előttem áll... Milyen áhitattal néztünk rá, a Vörösmarty, a Bajza barátjára, a ki még Kazinczyval társalkodott, a ki a régi nagyok mindegyikét ismerte s azokat, a kiket nem ismert személyesen, kivájta a mult feledés sötét éjjeléből és kinyomatta a műveiket. Tinódy munkáinak az első lapjára egy vállig fürtös szép daliát rajzoltatott. Kíváncsian kérdeztük, hogy honnét vette ezt az arcmást? Mosolyogva nézett ránk s intett a kezével...

— Pia fraus, édes fiam... pia fraus...

A Rottenbiller-utczában lakott és onnét járt az egyetemre. Az orvosi egyetem akkor az Ujvilág-utczában volt, a Hatvani-utca sarkán. Ott tartotta irodalomtörténeti előadásait Toldy Ferencz... Nem sok hallgatója volt.

Tán huszan voltak beírva az óráira, de csak hárman-négyen jártunk el rendszeren. Volt nap, hogy télviz idején, szakadó hóban, fuvó szélben csak ketten ültünk a nagy sarok-tanteremben. Jómagam és az emlékeimben már említett Malmosi Károly, valamikor cziszterczita tanár, később a mintagimnázium igazgatója, pécsi földim. Vártunk türelimmel, mig délfele besietett nagy zihálva Toldy, s meglepetve látja, hogy csak ketten vagyunk... Nem törődött vele. Felment a katedrara s ezzel a szóval:

— Urraim... tres faciunt collegium... csak úgy prelegált, mintha százan lettünk volna!

És hogyan prelegált! A kor lehellete minden szaván. Az átélt idők és nagy napok emlékének zománca pergő mondatain... »Ekkor mondtam Vörösmartynak... De bizony Bajza csak nem hitte... Aztán Tompa... És Petőfi... Eötvös... Szalay László... Kemény... és szellemsorban felvonultak előadásában a régi, régi nagyok mind, mind... Nemcsak a fülünkkel: a szívünkkel és a lelkünkkel hallgattuk és szívtuk be tanítása malsztját... Mikor doktori értekezést írtam, melynek tárgya az Irodalomtörténetírás története volt Bod Pétertől Toldy Ferenczig, — nem akarta elfogadni.

— Tán nincs megelégedve a dolgozatommal? — kérdeztem hűledezve.

Mert hiszen harminczkét forintomba került a kinyomatás... Akkor ütött be az új rend, mely szerint a doktori értekezést ötven példányban kinyomtatva kellett benyújtani. És éppen én voltam az első, a kire ez a harminczkét forintos feladat nehezült. Pedig még magam is segítettem szedni. Sőt a sajtót is hajtottam, csakhogy hamarabb kijöhesse a füzet. És

Toldy most semmivé tenné az én költséget? Fáradságomat?

— Hogy nem volnék megelégedve a dolgozatával? — mondotta az ő jóságos atyai szavával. — Dehogy nem vagyok! Meg vagyok elégedve. Hiszen maga az én fiam... Csakhogy...

— Csakhogy? — lestem félve a szavát.

— Csakhogy ön rólam olyan dicsérő módon emlékezik meg az értekezésében, a melyet én nem aprobalhatok...

És Greguss Ágostnak egész tekintélyét kellett latbavetnie, hogy nagynehezen elfogadja a doktorátusi disszertációt.

Most is előttem van rózsaszínű arcza, mosolygó tekintete, a mint fényes írói jubileumán az ifjúság fáklyáinak vörös fénye között ott állt az erkélyen és hallgatta tanítványai dicséretét... Az egyetemi könyvtár igazgatója is volt s mikor erről lemondott, egy tanuló társam, Zsiliszky Endre mondotta bánatosan, hogy ez az öreg urnak első lépése a nyugalom felé.

Nem is sokáig munkálkodott már. De jó munkát végzett. Az apostollal elmondhatja, hogy: jó harczot harczoltam.

Greguss Ágost volt a másik rajongással szeretett tanárunk. Sovány, vékonybajuszu, ádamesutkás, választékos öltözetű férfi, a kit a fiatal irodalom folyton bántott, úgy hogy Vadnay a *Fővárosi Lapok*-ban egyszer külön cikkben kelt ki ellenük és Greguss védelmére e cím alatt: *Gregussománia*. Pedig nem szorult védelemre. A mit irt, a mit tanított, az az ő legszebb és soha nem hervadó koszoruja. Három évig hallgattam esztétikai előadását, dramaturgiai fejtegetéseit, Shakespeareről szóló végtelenül tartalmas és tanulságos leczkéit, melyekből később az Akadémia által kiadott

könyvét állította össze. Minden szavát lejegyeztem. Még most is itt őrzöm a fiókomban minden előadásának a jegyzeteit. Szerencsére dadogott, jobban mondva akadozott egy kicsit a beszédben. De az nekünk nagy könnyebbségünkre volt, mert csaknem minden szavát megismételte. Könnyű volt lejegyezni.

Szepesi Imre latin, Télyf görög órái, Kerégyártó történeti leczkéi, Horváth Cziril filozófiai előadásai s egynéhány francia és angol óra egészítették ki a heti tanrendet. Aztán meg a Télyf bölcséleti erkölcstana. Ezekről már beszéltem.

Greguss már akkor a budai nyugat felé néző hegyoldalon lakott saját házában, a hol sokszor szívesen látta tanítványait is. Beszélhetne róla Mihály József, egyike a legkedveltebbeknek. Megtörtént, hogy kollokválni kellett nála s ő vagy a lakására czitálta a szigorubban elfoglalt tanítványokat, sőt velem megtette azt is, hogy későn érkezvén (rendesen a világ más tájékán voltam elfoglalva), csak akkorra tudtam az egyetemre vergődni, mikor ő már elvégezte a kollokviumot. Éppen a kapuban találkoztam vele.

— Hova indult!?

— A tanár urhoz... kollokviumra... de megkéstem...

— No már hogy késett volna. Én az Athenaeumba megyek. (Akkor ott volt, a mostani egyetemi könyvtárral szemben.) Jöjjön, kíséren el s utközben majd beszélgetünk...

És a járókelők el nem tudták gondolni, hogy ez a pár ember mért áll meg minden tiz lépésre és miért beszél komoly ábrázattal shakespearei drámákról, Marlowerről, Ben Johnsonról, Burbadgeről és az Isten tudja még micsoda fura nevű angol szentekről? Az Athe-

naeum kapujában aztán elváltunk s a legközelebbi leczkén beirta a kollokviumot.

Apáink voltak ezek, nemcsak tanáraink... Áldott legyen az emlékezetük. Pedig arról a sok jótéteményről nem is szólhatok, a melyek egyes társaink megélhetését tették lehetővé. Nem tudom, milyenek a mostani tanárok, ha ezekhez hasonlitanak, akkor aranyember valamennyi.

Czukorbetegségbe esett. Még akkor nem gyógyították olyan hathatósan, mint most... El is hervadt belé lassan... És mikor utolsó perczében bucsuzott a hitvesétől, e szóval vált meg tőle:

— Csókolj meg... A viszontlátásra...

A vén egyetem a maga régi habitusában, ósdi faláival, deszkapadlós folyosóival, füstös tantermeivel még előttem áll. Nem fértünk bele, — már különösen a jogászok. Ha mind eljöttünk volna az előadásra, a kik be voltunk írva, tán a falat is kiütöttük volna. De a filozófusok elérték. Csak akkor volt részem a nagy tolokodásban, mikor letévén a doktori és tanári szigorlatokat, beiratkoztam jogásznak. Milyen más világ volt az! A csöndes, nyugodt harmadik emelet után a lármás, folyton — okkal vagy ok nélkül — éljenező, ordító juristanép... Sokszor visszaktivákoztam az esztétikai és irodalomtörténeti órákra... És szegény Greguss éppen a Folies Caprices helyiségébe szorult, a régi Károly-kaszárnya egy udvari szobájába, a hol széptudományi előadásait tartotta. — »Ma kezdte meg — írta a Fővárosi Lapok — Greguss Ágost dobpergés és trombitaharsogás között esztétikai előadásait...« A dob és trombita nem valami üdvözlő fanfare volt, hanem az udvaron egzezerző katonák szabályszerű hadi muzsikája.

Ilyenkor, mikor belézendült a trombitaszó vagy a dobpergés amugy is gyöngé hangjába, megállott és bevárta, míg a vihar elcsillapodik. Akkor folytatta. Mi pedig jegyeztünk, sietve, izzadva és alig vártuk, hogy megint megismételjen valamit, vagy hogy Mars fiai belétrombitáljanak az előadásba. Akkor pótolhattuk az esetleg le nem irt mondatokat.

Az egyetem ablakából egyenesen leláthatunk a lakásunkra. De közben belé nem mehettünk, mert arra már nem volt időnk. A mint kora reggel eltávoztunk belőle, késő estig nem is tértünk haza. Akkor aztán pár perczig elbeszélgettünk, mindegyik elmondta a nap nevezetesebb eseményeit, — s aztán jojczakát... Kalapálhatott nekünk aztán a lakatos... a rézműves... a bádogos... a szücs... Még álmunkban sem kísértett a pokoli muzsika... Mignem egy komor őszi napon gyengült, gyengült, egyre gyengébben szólott a kalapács. Napról-napra, hétről-hétre halkabban durrogott és csöndesebben puffogott a pinczék lár mája... Sokáig nem tudtuk az okát. Mit törődtünk mi a világ bajával, lár májával?! Mi robotoltunk, gyalogoltunk, rohantunk óráról-órára, városrésztől-városrészt, kenyér után, tovább... Csak azt tűnt föl, hogy nagyon sokat harangoztak...

Esténként üresek, néptelenek, elhagyottak voltak az utcák. Csak minden utca egy-egy házának vörös lámpája pislogott az éjszakában. Ott lakott a *kolera-orvos*. Mert dühöngött a sárga halál a városban. És haltak az emberek és ürültek a pinczelakások és műhelyek rohamosan...

Hol az egyik lakás ajtaját zárták be, hol a másikat. A szerb-utcai rémudvar is néptelen lett. Elvitték a lakatost, a rézművest, a legé-

nyeit, sőt a bádogost is. A fiakkeros már régen nem jött haza. Egy napon a lovát is kivezették, az sem jött vissza többet.

Csaknem magunk maradtunk az udvarban. Egy rettenetes napon aztán hozzám is beköszöntött a rém. Hajnalra nem volt emberi ábrázatom. Elhagyva feküdtem a komor, sötét szobában. Szerencsémre Sasvári Ármin, régi pécsi iskolatársam köszöntött be hozzám, a ki ellátott citrommal és orvossággal. Hogy, hogy nem? Megusztam ezt a bajt is. A mint végimentem aztán hetek múlva az üres udvaron, a bezárt ablaktáblák mögül mintha vigyorgó koponyák leselkedtek volna ki, a sötétbe s azt suttogták volna felém:

— Nini!... hát te itt maradtál?

A suszterlány is elment egy szombaton este, de sohasem tért vissza többet... A szücsék nem poroltak már, a lakatosék fekete ruhában jártak. A nőszabó is kereste valaki, hogy gyászruhát rendeljen nála... Elkésett vele... Az egyetemet is becsukták. És én is hazamentem az üres udvarból, haza, a Mecsek tövébe. Egészen üres maradt a viskók sora. Nem is tértem vissza belé soha.

Ha most néhanapján megállok a girbe-gurba udvaron és belébámulok az őszi ködön át a most is rongyos viskósorba, alakok merülnek fel előttem a sötétben... Mintha az őszi ködön át döngne a kalapács és zizegne a tűz a fujtatók előtt. És mintha vihognának a fiakkeros lovai a sötét istállóban. Csak leghátul, ott, a hol valamikor két fiatal diák szötte álmait, gomyog koromsötét, álmatlan és virradat nélküli éjszaka...

Jó éjszakát, árnyak, ködalakok, ifjui álmok!...